

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philosophical Sciences. Vol. 1(85)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філософські науки. Вип. 1(85)

ISSN: 2663-7650

УДК 130.31:7.01

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(85).2019.56-65

"ПОЕТИКА" АРИСТОТЕЛЯ: ФУНДАМЕНТАЛЬНО-ОНТОЛОГІЧНИЙ ЗРІЗ

С. В. Шевцов *

Аристотелівський концепт впізнавання розглянуто у горизонті платонівської ідеї пригадування, як об'єкт дослідження. Припускається, що аналіз ідеї пригадування дозволяє зрозуміти ті буттєві зміни, що відбуваються з людиною під час впізнавання. Також припускається зв'язок цих ідей із гайдеттерівським концептом екзистенціалу турботи. Шляхом герменевтичної інтерпретації гайдеттерівського екзистенціалу турботи та її історико-філософської реконструкції у трагедії Софокла "Цар Едіп" здійснене фундаментально-онтологічне тлумачення структурних складових аттичної трагедії: наслідування, задоволення, закон триєдності часу, місця, дії, фабула у складових перипетії, впізнавання, страждання, а також здивування, страх, співчуття, катарсис належать сутнісному виміру турботи. Показано, що наслідування як прояв турботи завдяки власній серединності може перебувати у двох станах – істинному (відтворення) та неістинному (подібність). Запропоновано до уваги, що задоволення виступає не лише внутрішнім станом людини, але й екзистенціалом – певним свідченням повноти розкриття трагічного перебігу події. Доведено, що закон триєдності часу, місця, дії має у якості основи саме подійність турботи, яка поєднує сакральне та профанне, а також умови переходу людини до відкриття істини власного існування. Встановлено, що страждання як складова фабули, вводить нас у явище самотурботи – здивування, страх, співчуття, катарсису.

З'ясовано, що подійність турботи проявляється у перипетії як погранична ситуація, що висвітлює справжню сутність людини. Нами виявлено аспекти розуміння феномена турботи такі як: *περίποισις* і *πράγματις*. Показано, що здивування сутнісно належить турботі як утворюючому початку буття людини: жодну подію ні у світі, ні у своєму житті не можна досягнути, якщо не здатний до здивування. Страх тлумачиться як екзистенціал, що вмикає "просвіт істини" людського буття. Усвідомлено, що співчуття є подійною дією, оскільки саме тут наводяться в людині такі структури як совість, провина, розуміння, каяття тощо. Обґрунтовано, що поезію взагалі, і трагічну поезію зокрема, можна розглядати як одну з форм, де відбувається артикуляція граничного питання про буття людини. Як висновок, запропоновано бачення катарсису як набуття нових горизонтів сприйняття світу та самого себе у ньому в умовах пограничної ситуації.

* Доктор філософських наук, професор
(Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна)
e-mail: ulysses1967@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2187-5936

Ключові слова: символічне виробництво та обмін, погранична ситуація, турбота, задоволення, неприховане, мімесис, страждання, катарсис

POETICS BY ARISTOTEL: FUNDAMENTAL-ONTOLOGICAL ASPECT

S. V. Shevtsov

Aristotle's concept of recognition is considered in horizon of analysis by the Plato's idea of remembering as a research object. It is assumed that the analysis of idea of remembering allows understanding those every day's changes which take place with a man in process of recognition. Connection of these ideas is also assumed by Heidegger's concept of existential "care". By hermeneutic interpretation of Heidegger's existential "care" and its historical-philosophical reconstruction in Sophocles' tragedy *Oedipus the King*, it carried out fundamental-ontological explication of structural contents of Ancient tragedy: mimesis, joy, the law of trinity of time, space and action, plot in its components such as peripeteia, recognition, suffering and wonder, fear, compassion, catharsis belong to issue of care. It was shown that mimesis as a manifestation of care can be in two modes. There are true as reproduction and untrue as similarity. It's suggested, that satisfaction touches upon forward not only the internal state of man, but existential condition as a testimony of the completeness of the disclosure of the tragic condition in every day's life. We prove that a law of trinity of time, space and action has event character of care as its foundation in unity of sacral and profane, transition of human being to uncovering of truth of own existence. To my mind the phenomenon of care as person event is revealed at peripatetic event as a variant of limit situation clarified true existence of human being. We consider Aristotelian concept of recognition can be analyzed in the context of Plato's idea of anamnesis. Thus, the last changes in person life can understand during act of recognition. We determined that suffering as a part of a tragic plot uncovers the issue of care as wonder, fear, compassion, and catharsis. We have revealed the aspects of understanding of the phenomenon of care such as περίποισις and πραγμάτεια. We justified that poetry in general and tragic poetry in particular can be considered as one of the forms of articulation of limit question about human being.

It was shown that wonder belongs to the phenomenon of care as creative origin of human being: it's impossible to grasp no one event in the world and themselves without wonder. As for me compassion is event action opened conscience, guilt, understanding, and repentance etc. We offered understanding of catharsis as gaining is opened new horizons of seeing of the world and themselves in it. As result, fear is uncovered as existential condition turns on lumen of truth for human being.

Keywords: *Symbolic Production and Exchange, Limit Situation, Care, Joy, Unhidden, Mimesis, Suffering, Catharsis*

Постановка проблеми. Шлях людини від мистецтва до філософії полягає у тому, що мистецтво не лише допомагає переживати почуття прекрасного та піднесеного, трагічного чи комічного тощо, але й розширює горизонти нашого розуміння цього світу. У свій час Аристотель висловив думку, що поезія містить більш філософського і серйозного елемента, ніж історія, оскільки поезія презентує всебічне, а історія, навпаки, часткове [10: 1077]. У кафолічному характері грецької поезії (καθόλου – всебічність) відкривається не абстрактна логічна всебічність, а її

архетипність для людини, суспільства, культури та суспільства. Наприклад, з точки зору З. Фрейда постать Едіпа символізує культуру як таку, оскільки в її основі лежать події батьковбивства, провини, сорому. На думку Т. Адорно (Theodor Adorno) та М. Горкгаймера (Max Horkheimer), Одисей є символом проекту Модерна з його культом становлення, динаміки, постійного руху. При цьому, Едіп чи Одисей – персонажі, які культурі подарувало саме мистецтво – Софокл або Гомер. У свою чергу, шлях від філософії до мистецтва у тому, що саме філософія може висвітлити у мистецтві нові

горизонти, виміри, які можуть бути прихованими для вже існуючої традиційної точки зору.

Ступінь наукової розробленості.

Проблематика даної статті корелює з низкою праць. Перш за все, хотів би відмітити монографії, в яких розглядаються проблеми поетики, міфу, фундаментальній онтології: D. Nowall Smith [7], M. Watts [9]. Доречно пригадати дослідження в цій царині Є. Мелетинського (Елиазар Мелетинский) [16], М. Позднєва (Михаил Позднев)[18; 19] тощо. Проте інтерес до естетичної думки Аристотеля не згасає, про що свідчать публікації Л. Балашової (Любовь Балашова) [12], Є. Лозинської (Евгения Лозинская) [15], О. Ноговиціна (Алексей Наговицын) [17], О. Хом'як [26]. Те ж стосується і Мартіна Гайдеггера, відмічу статтю J. Kuhlken [6], де зіставляються його погляди з поглядами Аристотеля.

Пригадаю праці А. Артеменко, Я. Артеменко [11], А. Баумейстера [13], В. Лимонченко [14], Н. Скрицької [21; 22] та ін. Але ж, основу статті складає безпосередня праця з текстами Аристотеля [1; 10] та М. Гайдеггера [4; 5; 23; 24; 25], залучаючи за необхідністю праці Софокла [2; 3; 8; 20] тощо.

Мета дослідження. Мета статті – розкриття певних елементів "Поетики" Аристотеля крізь фундаментально-онтологічну оптику гайдеггерівського екзистенціалу турботи (Sorge). Припускаємо слідом за Б. Кроче та О. Лосєвим, що естетика є перш за все виразною формою, яка відноситься до різно-манітних сфер буття взагалі і зокрема до сфери існування людини. Позначена у меті фундаментально-онтологічна оптика є певною методологічною установкою, яка включає, по-перше, герменевтичну складову у межах кола або розуміння цілого виходячи з частин та навпаки, по-друге, елементи історичної деструкції онтології як запропонований М.Гайдеггером шлях до сутнісних значень філософських понять.

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. Виходячи з цього, хотілося б поміркувати над деякими аспектами "Поетики" Аристотеля у ракурсі фундаментально-онтологічної оптики.

Дискусія і результати. Якщо Ф. Шеллінг визначав трагедію як боротьбу свободи суб'єкта та необхідності об'єктивних обставин, Г.-Г. Гадамер як певний етико-метафізичний феномен, то тут необхідно показати трагедію – центр уваги Аристотеля у "Поетиці" – у якості певного простору або осередку, де артикулюється питання про буття людини. І тут залучимо трагедію Софокла "Цар Едіп" [3; 8], де саме доля фіванського правителя демонструє максимальну спрямованість трагедії на вирішення питання про буття людини.

На початку четвертого стасиму (1187–1192) хор, який уособлює сакральний вимір трагедії, виказує наступну думку: *"Ὅ γεναί βρότων, /Ὡς ὑμᾶς ἴσα καὶ τὸ μηδὲν ζῶσας ἐνάρθμοω. /Τίς γάρ, τίς ἀνὴρ γλέων /Τᾶς εὐδαιμονίας φέρει /Ἡ τοσοῦτον ὅσον δοκεῖν /Καὶ δόξαν' ἀποκλίνει"*. Серед чисельних перекладів – Т. Зелінського, С. Шервінського, Е. Андіївської, Б. Тена, F. Storr тощо – найбільш показовим вважаю переклад I. Johnston [8: 32], де безпосередньо йдеться саме про буття людини, про примарність щастя у цьому світі: *"O generations of mortal men, /how I count your life as scarcely living. /What man is there, what human being (виділено мною – С. III.), /who attains a greater happiness /than mere appearances, a joy /which seems to fade away to nothing?"*

Для розкриття буття людини у якості буття-у-світі (das in-der-Welt-sein) М. Гайдеггер використовує поняття Sorge як те визначальне, що характеризує людину як таку, оскільки поєднує її духовно-душевно-тілесні виміри, і звідси все, що відбувається з людиною у світі є проявом Sorge [5: 182]. Цікаво, що Sorge можливо перекладати як "дбання" та водночас "турботу" – і це окрема складна історико-філософська проблема, пов'язана з відомим розмежуванням між

Гайдеггером та іншими представниками екзистенціалізму. Торкаючись семантичних аспектів *Sorge*, у праці "Пролегомени: до історії поняття часу", яка передує його головному твору "Буття та час", Гайдеггер звертається до деяких давньогрецьких понять: з одного боку, це – *μέριμνα* як турбота, тривога, хвилювання, а з іншого – *φρονίς*, де поряд з турботою, занепокоєнням, йдеться про мислення, роздумування. Всі ці поняття зустрічаються й у Софокла, де їх використання підтверджує ті обставини, що йдеться не лише про певні психологічні стани, але про екзистенціали, які розмикають буття Едіпа, ведуть його до розгадки тайни власної долі.

Однак у давньогрецькій мові ще є засіб для позначення *Sorge*, який не лише етимологічно пов'язує цей гайдеггерівський екзистенціал з аристотелівською "Поетикою" (*Ποιητική*), але й характеризує турботу як по-дію, яка здатна відтворювати істину людського існування. Це – поняття *περίποιος*.

Περίποιος містить дві частини: перша – префікс "περι-" – "навколо", "з метою", "понад", "у межах" та корінь, друга – корінь "ποίησις" – "створення", "витвір", "творчість". Семантично *περίποιος* – турбота, збереження, спасіння. Тобто, *περίποιος* є такою турботою, що вводить у межі витвору, що витворює, зберігає себе за допомогою творчої дії, рятує власне буття через подолання різноманітних умов, які ставлять під загрозу наше існування. Тобто, власне людське починається в людині з питання про власне буття. До тих пір поки ці питання не пролунали у самій людині, вона може виконувати різні функції: бути чиймось сином, батьком, царем, рабом тощо. Але турбота як фундаментальний засіб буття-у-світі своєю власною природою звертає нас до метафізичних питань, і саме аттична трагедія, як це демонструє не лише едіпологія Софокла, здатна витворювати цю подію.

Турбота перебуває у двох модусах: власному, істинному і невласному,

неістинному. Мартін Гайдеггер позначав їх як *das Man* та *Dasein*. При цьому, обидва модуси однаково належать турботі, їх неможна розмежувати механічно. Більш того, саме співіснування цих двох модусів визначає турботливу активність людини як таку, що утворює та тлумачить власне буття. Людина, яка занурена у повсякденність, перебуває не у хибності, а у неістинності власного існування. Щоб здійснити вчинок, необхідно певне зусилля, яке долає усталений хід речей. Звідси подвійність будь-якого витвору: встановлення нових меж того, що досягнуто, завжди підвищує планку для власного творця, яку знову ж таки необхідно подолати, і тоді не лише творець творить твір, але й твір утворює власного творця, закликаючи його до творчості. Варто вказати, що міркуючи про природні причини поезії, Аристотель вказує на дві (*δύο αἰτίαι φύσικαι*) – *μίμησις* та *ἡδονή*. Почну з самої природності цих причин. Вона, безумовно, розуміється не у природничо-науковому, не у психологічному, але у поетично-мисленнєвому, за висловом М. Гайдеггера, сенсі, виходячи з етимології слова *φύσις* – "народження", "створення". Таким чином, *ποίησις* притаманний людині як цілісній єдності фізичного та метафізичного – турботі (*περίποιος*), яка витворює поетичний простір особистісного існування.

А зараз звернемо увагу безпосередньо на причини. Перша причина – *μίμησις* – дуже складно транслюється в інші культури. Можна виділити три значення, з яких два демонструють полярні дії – відтворення та подібність, а третє – традиційне наслідування. Відтворення не є подібністю, оскільки передбачає, по-перше, не стільки копіювання, скільки певне вбудовування в акт творіння, схоплення його специфіки, ритму, дихання, стилю, по-друге, доведення схопленої ідеї за допомогою наполегливої праці до максимально можливого поєднання реалізованого образу та того первообразу, виходячи з якого робота

замислювалась, по-третє, оновлення предмету, висвітлення його нових смислових граней. Подібність також може відтворюватись, але на відміну від відтворення подібність має не органічний, а механістичний характер, тобто тут ми маємо зовнішню схожість, але при цьому відсутність внутрішнього стрижня, що оживляє, одухотворяє. Подібність як така є завжди уподібненням, а уподібнення є процесом "як би..." – "як би справжнє", "як би істинне", але ж не справжнє, не істинне. Подібність продукує симулякри.

Третя складова *μίμησις* – наслідування, мені бачиться посередником між відтворенням та подібністю. Завдяки власній серединності наслідування як дія турботи (*περίпоίησις*) у власній неприхованості, істинності є відтворенням, а у випадку прихованості, неістинності – подібністю, копіюванням, імітацією. Як те, що знаходиться посередині, наслідування є здатним до переходу (*μετάβολή*) від відтворення до подібності та назад.

Друга причина існування в суспільстві поезії – *ἡδονή*. Тут також спостерігаємо низку семантичних нюансів: задоволення, насолода, радість. Сам процес створення поезії може бути різним. У власній процесуальності творіння може доставляти задоволення, насолоду, радість. Разом з тим, може спостерігатись щось інше, тобто цей процес може відбуватись дуже складно, навіть болісно. Під час завершення творіння митець може бути знесиленим, спустошеним. Але все ж таки відчувати згодом задоволення, насолоду, радість. Таким чином, це не лише певні внутрішні стани людини, але у даному випадку екзистенціали, наявність яких свідчить про те, що праця дійсно відбулась, що митцю вдалось максимально розкрити той предмет, який він витворював, ніби "пропустивши" через себе.

Варто указати, що однією з найважливіших умов проявлення модусу справжності турботи (*περίпоίησις*), поряд з тлумаченням наслідування (*μίμησις*) як відтворення, а не подібності, є закон

триєдності часу, місця, дії. Як відомо, сам Аристотель цей закон не формулював, він був відрефлексований значно пізніше, у добу Ренесансу італійським теоретиком класицизму Л. Кастельветро. Полеміка навколо цього закону складає один з суттєвих боків європейської естетичної думки і являє собою предмет окремого дослідження, тому зазначу наступне: єдність часу, місця, дії не може тлумачитись виключно хронологічно або топологічно, але ж це вимога подійної цілісності турботи (*περίποίησις*).

Іншими словами, єдність дії впливає з єдності трагедійної фабули, яка потребує єдності часу та простору, що тлумачаться по-дійно. Якщо трагедія є відтворенням дії закінченої і цілісної, тобто такої, що має початок, середину, кінець, то, відповідно, фабула повинна мати певну довжину, яка легко запам'ятається. Звідси найкращою є та фабула, яка отримала розвитку до належної ясності і у межах якої за умовами послідовного розгортання подій відбуваються переходи від нещастя до щастя та навпаки.

Відтворення (*μίμησις*) є дією, що будує фабулу (*μῦθος*), яка постає поєднанням подій (*πραγμάτων σύνταξις*), оскільки зображує не стільки людей, скільки дії та злощастя долі. Слово *πρῶτα* за власною етимологією передбачає не лише подію, справу, обставини, але й турботу як *πραγματεία*, що поряд з *μέριμνημα*, *φροντίς* виступає одним з проявів турботи-*περίποίησις*. Турбота-*πραγματεία*, як подія, можлива лише на підставі турботи-*περίποίησις* як збереження і спасіння. Звернути треба увагу, що слово *σύνταξις* містить: 1) поєднання; 2) розвиток; 3) збіг обставин; 4) виникнення; 5) ущільнення. Таким чином, збіг обставин (*πραγμάτων σύνταξις*) як серцевина фабули показує таке їх поєднання: розвиток і ущільнення, які дозволяють турботі-*περίποίησις* вивести у неприховане істину людського існування. Ці події, згідно встановленому канону, повинні вміститись у межах крутообігу Сонця як

часового виміру дійства – часу трагедії. Але час трагедії містить у собі трагічний час як часовий вимір трагедії – ту сукупність подій, які виводять у неприховане істину буття людини. Часовий вимір трагедії відбувається на перетині *καίρος* – священного часу та *χρόνος* – профанного часу. Проникнення сакрального до профанного визначається діяльністю хору та поляризується у різноманітних вузлових точках (*φρήν*, *ψυχή*, *τίμη*, *ἄλβος* тощо). Трагічний час подійно локалізується у місцях переходу від щастя до нещастя та навпаки.

До того, єдність місця передбачає поєднання двох просторів: *τόπος* – профанного та *τέμενος* – сакрального. На це вказує також і сама сцена, яка в етимологічному значенні *οἰκὴν* суть синтез священного місця, шкіни та профанного місця – театральних підмосток. При цьому, зміна профанного місця (ситуація в "Аяксі" Софокла) не змінює присутність сакральних сил у дії.

Περὶποίησις як турботлива утворююча дія обумовлює турботу-*πράγματις*, яка вибудовує через триєдність місця, часу, дії серединний характер трагедії і подійний ланцюг, де відбувається перехід (*μετάβολή*) людини до відкриття істини власного існування. Зараз необхідно виявити характер серединності (*μεταξύ*) і переходу (*μετάβολή*) трагедійної фабули (*μῦθος*) на підставі аналізу її складових.

Перша складова фабули – перипетія (*περιπέτεια*) суть дія як зміна того, що відбувається на протилежне, неочікуваний поворот подій, що трапляється у силу необхідності (*ἀναγκαίον*), або вірогідності (*εἰκός*). Але в обох випадках, ця зміна має для людини пограничний характер і призводить до змін в існуванні людини. Тобто, *μετάβολή* – це ще зміна, перетворення, і через це перипетія є здатною виявити справжню сутність людини шляхом занурення її у стан змін. Таким чином, перипетія у тих межах, як вона визначена Аристотелем, має всі ознаки пограничної, "межевої" ситуації. (Звернути хочеться увагу на

пронизливість такої думки античного мислителя, а ще на те наскільки вона є актуальною тоді, коли людина вразлива до викликів долі, значних несподіванок та ін. Думаю, що у наш час тотальних соціальних викликів такі аристотелівські міркування навертають увагу не тільки до суто естетичної проблематики. Вони торкаються світоглядно-ціннісних моментів людського буття).

Находження між щастям та нещастям у трагедії є тією гранню між життям та смертю, де висвітлюється справжня сутність людини. Перипетія у власній серединності як дія дозволяє розкритись утворюючому характеру турботи-*περιποίησης*, оскільки відкриває людині істину його власного існування.

Друга складова фабули – впізнавання (*ἀναγνώρισις*) – дія як перехід від незнання (*ἄγνοια*) до знання (*γνώσις*), від дружби до ворожнечі та назад для тих, кого доля прирекла на щастя або нещастя. Справжня природа впізнавання розкривається крізь призму пригадування (*ἀνάμνησις*), і тут Платон та Аристотель доповнюють один одного. Пригадування, як шлях досягнення істини власного існування, у трагедії реалізується через впізнавання, але при цьому впізнавання само по собі поза пригадуванням є сутнісно неповним.

Впізнавання будується на здатності людини до пізнання і стає можливим за умови виникнення певного розбігу між об'єктивним ходом речей та їх суб'єктивним розумінням людиною, який надає останній поштовх до дії, стимул до активності, зусилля як поверненню до себе, здійсненню повороту від незнання до знання. Аристотель виділяв шість видів впізнавання: за прикметами; придумане поетом; шляхом спогадів; за допомогою умовиводів; складне, пов'язане з оманю публіки; те, що впливає з самих подій. Але всі перелічені випадки, уявляється, мають внутрішній, світоглядний характер. Пригадування дозволяє зрозуміти, що відбувається буттєво під час впізнавання, які тут артикулюються

структури, що дозволяють долати наявні, часто несприятливі, умови буття.

З першого погляду, проведення паралелей між пригадуванням та впізнаванням має суттєву суперечку, оскільки пригадування відноситься до платонівської концепції, а впізнавання – до аристотелівської концепції людини як *tabula rasa*. Це, дійсно, не проста тема, яка потребує окремого дослідження, тому висловлю лише деякі міркування. Традиційно *tabula rasa* тлумачиться як можливість отримання певного досвіду під впливом зовнішнього світу. Але можлива інша точка зору, яка базується на сократівській ідеї невігластва. *Tabula rasa* – стан відкритості світу: бути чистим, означає бути здатним до отримання нового досвіду, вільного від забобонів, від страху перед поглядами, що вже отримали закінчену форму.

Можна стверджувати, що комплементарність Платона та Аристотеля у проблемі співвідношення пригадування та впізнавання у тому, що пригадування, по-перше, є цілісним актом, який вкорінений в міфі (присутність в структурі ἀνάμνησις богині Пам'яті – Μνήμη), по-друге, актуалізує певні структури, що належать турботі і які необхідні для зміни у самому бутті людини – провина, совість, каяття тощо. Творчий характер турботи (περίпоίησις) тягне людину до пригадування (ἀνάμνησις), яке реалізується через впізнавання (ἀναγνώρισις).

Третя складова фабули – страждання (πάθος) – дія, яка веде до гибелі або болі і через те демонструє пограничний характер трагедії як сукупності подій. Етимологічно πάθος не лише подія, біда, випробування, але й зміна, тобто певний перехід (μετάβολή): необхідно пройти крізь страждання, випробування, біду, що у самому бутті людини відбулись певні зміни, які виводять його до нових буттєвих обріїв. Якщо перипетія (περίπετεια) показує онтологічні межі турботи, рівновагу належних до неї модусів істинності та неістинності, якщо впізнавання (ἀναγνώρισις) у синтезі з

пригадуванням (ἀνάμνησις) показує шлях від неістинного модусу до істинного, від невігластва до осягнення істини власного буття, то страждання і зміна (πάθος) вводять у саме само турботи (περίποίησις) – здивування (θαυμάσιότης), страх (φοβερόν), співчуття (ἑλεεινός), очищення (κάθαρσις), які демонструють спів-буттєвість трагедії, яка поєднує хор, акторів, глядачів або читачів. Страх (φοβερόν) викликається завдяки перипетії шляхом занурення акторів, глядачів, читачів у трагічні події.

Таким чином, турбота виривається з повсякденності власного існування, оскільки послідовність подій має екстраординарний характер. Страх розмикається здивуванням (θαυμάσιότης), яке тим сильніше, чим більше події, які його викликають, мають вигляд не сліпої випадковості, а навмисності.

Здивування сутнісно належить турботі як утворюючому початку буття людини: жодну подію ні у світі, ні у себе не можна осягнути, якщо не здатний до здивування. У рівній мірі турбота і здивування неможливі поза страхом. Страх тут не стільки внутрішній стан людини, скільки екзистенціал. Якщо перший паралізує волю людини, то другий, навпаки, спонукає до дії.

На думку Аристотеля, трагедія відбувається з тим, хто не відрізняється ні особливою доблестю, ні особливою справедливістю, ні з тим, хто зіпсований душею і духом. Тобто, трагедія можлива у долі людини, яка стоїть посередині – не усереднена людина, а людина, яка стоїть посередині буття і здатна на дію і вчинок. Він підлягає нещастю не внаслідок власної моральної зіпсованості, ницості, а внаслідок певної помилки (ἁμαρτία).

Здивування і страх породжують у глядача та читача співчуття (ἑλεεινός), яке за власною суттю є подійною дією. Співчуваючи, людина звертається не лише до іншого, але й до самої себе. Співчуття є здатним вмикати в людині такі структури, як совість, провину, розуміння, каяття, переживання та ін. (У давньогрецькій мові співчуття позначається не лише як ἑλεεινός, але й

συμπᾶθος. В останньому випадку співчуття передбачає певну симпатію, ніжність, любов, але у першому йдеться про співчуття від таких страждань, такого нещастя, якому не можна симпатизувати, це – вбивство родичів, інцест, порушення закону тощо).

Здивування, страх, співчуття є конститутивами турботи, їх єдність вказує на таку фундаментальну розмітку турботи як жах (φόβος). Феноменологію жаху (Angst) як справжньої сутності турботи надана М. Гайдеггером [5: 184–191]. Жах вилучає турботу з усередненого перебування у повсякденності. Жах не можна локалізувати у межах певної події. Тобто, подія може ініціювати жах, але жах має більш широкий контекст, це – вихід людини із зони комфорту.

Звертаємо увагу, що в Давній Греції жах був артикульований оргіастичною стихією діонісійства. Захопленість жахом, на думку Ф. Ніцше, є визначальним засобом існування, який потім був витіснений сонячним культом аполонієвства. Здивування, страх, співчуття вказують на стихію жаху, підводять до неї та, водночас, проростають з неї. При цьому, жах відкривався грекам не лише як φόβος, але й як δέϊμα. (Проте такі думки видаються важливими для людини ХХІ століття, яка все частіше стикається, на жаль, з різноманітними несприятливими подіями, що спроможні викликати страх чи жах: масштабні повені, надпотужні циклони, торнадо, землетруси тощо).

Звідси, одне з ключових надбань античної трагедії. Саме вона нам подарувала розробку проблеми людини, буття якої викликає священний жах – ἄνθρωπος δεινός. Саме про це йдеться у першому стасимі хору в "Антигоні" (332–333): "πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν / ἀνθρώπου δεινότερον πέλει" – "Дивних багато в світі див, / Найдивніше із них – людина" [20: 137]. Жах є не стільки структурним елементом, скільки серцевиною трагедії, справжній характер якої розкривається, виходячи з феномену турботи як утворюючої основи. Але трагедія як

сукупність подій не лише занурює людину у стихію жаху, вона зіцілює її, ось чому метою трагедії є досягнення катарсису (κάθαρσις). Тема катарсису насправді є бездонною в філософії. Як відомо, існують різноманітні тлумачення цього феномену: етичне Г. Лессінга, медичне П. Бернайса, психологічне Л. Виготського, синкретичне М. Новосадського, гедоністичне Е. Целлера, ноологічне О. Лосева тощо. Але в цьому дослідженні намагаюсь надати певну розмітку катарсису, виходячи з феномену турботи (περίпоίησις).

Тому катарсис (κάθαρσις) – пойесисна дія, яка очищує, висвітлює основи буття людини. Механізм його бачиться наступним чином. Здивування, страх, співчуття повертають людину до самої себе, виводять її перед лицем жаху як серцевини турботи. Жах артикулює два модуси турботи – істинне та неістинне буття. Розкриття ж і поглиблення цього проміжку протягом розгортання сукупності подій за умовами збереження полярності обох модусів є катартичною дією як отримання досвіду перебування у просвітку буття або досвіду осягнення істини власного буття. Відтак, катарсис як прояв турботи є набуттям нових горизонтів бачення світу та себе у ньому.

Висновки та перспективи дослідження. У статті завдяки аналізу феномену турботи і структурних складових античної трагедії показано їх співпричетність, компліментарність; на цій підставі можна стверджувати, що поезію взагалі, і трагічну поезію зокрема, можна розглядати як одну з форм, де відбувається артикуляція граничного питання про буття людини.

Доведено, що турбота як фундаментально-онтологічна розмітка людського існування пронизує собою такі структури трагічної поезії як наслідування, задоволення, закон триєдності часу, місця, дії, а також фабулу у складових перипетії, впізнавання, страждання тощо. У свою чергу, встановлено, що складові трагічних подій – здивування, страх,

співчуття, жах, катарсис належать сутнісному виміру турботи.

Таким чином, матеріал цієї статті є ще однією краплиною, завдяки якій трагічна поезія розкривається не лише як релігійний, що притаманне Античності, не лише як естетичний, що притаманне Відродженню та Новому часу, але й як філософсько-антропологічний феномен зі

ЛІТЕРАТУРА

1. Αριστοτέλης. Περί Ποιητικής. Αθήνα : Απρίλιος, 1995. 418 σελ.
2. Σοφοκλής. Αντιγόνη. Αθήνα: Εκδόσεις Επικαιρότητα, 1997. 189 σελ.
3. Σοφοκλής. Οιδίπους Τύραννος. Αθήνα : Κάκτος, 1993. 177 σελ.
4. Heidegger M. Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1979. 447 s.
5. Heidegger M. Sein und Zeit. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1967. 437 s.
6. Kuhlken J. Heidegger and Aristotle: Action, Production, and Ethos / The Journal of Speculative Philosophy. Vol. 28, N 3. 2014. Pp. 370–379.
7. Smith D. N. Sounding/Silence. Martin Heidegger and the Limits of Poetics. NYC : Fordham University Press. 2013. 233 p.
8. Sophocles. Oedipus the King. (trans by I. Johnston). Arlington, Virginia: Richer Resources Publications, 2007. 75 p.
9. Watts M. The Philosophy of Heidegger. London : Routledge. 2014. 340 p. E-resource. Access mode: <https://doi.org/10.4324/9781315730134> (Last accessed: 23.08.2019).
10. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. Минск: Литература, 1998. 1392 с.
11. Артеменко А., Артеменко Я. Онтологія топосу // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філософія". Вип. 15. 2014. С. 84–87.
12. Балашова Л. В. Динамическая концепция метафоры: от Аристотеля до современной когнитивной лингвистики // Вестник Омского университета. 2015. № 2. С. 169–177.
13. Баумейстер А. Проект фундаментальної онтології: трансформація чи подолання феноменології? // Схід. 2015. № 4. С. 7–12.
14. Лимонченко В. Историзм Хайдеггера как основание философской истории философии // Проблемы гуманитарных наук: збірник праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія

своєю власною проблематикою. Вона має цінність, як видається, для сучасної людини, яка перебуває, як і в попередні часи, віч-на-віч з соціальними викликами, природними негараздами та ін. Адже турбота постає важливим екзистенціалом, що дає їй змогу жити, не втрачаючи надії.

- "Філософія", Вип. 41. 2019. С. 57–76. E-resource. Access mode: DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4727.41.165815> (дата звернення: 23.08.2019).
15. Лозинская Е. В. "Поэтика" Аристотеля: новые интерпретации и оценки (сводный реферат) // Социальные и гуманитарные науки. Серия 7. Литературоведение: Реферативный журнал. 2010. С. 89–99.
 16. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. Москва: Восточная литература, 1995. 408 с.
 17. Ноговицин О. Н. Драматургия Чехова и "Поэтика" Аристотеля // Вестник РГГУ. Сер. "Психология. Педагогика. Образование". 2017. С. 91–107.
 18. Поздnev М. М. Когда написана "Поэтика" Аристотеля? // Philologia Classica. 2014. С. 150–167.
 19. Поздnev М. М. Психология искусства. Учение Аристотеля. СПб. : РФСОиН, 2010. 815 с.
 20. Софокл. Трагедії. Київ : Дніпро, 1989. 303 с.
 21. Скрицька Н.В. Екзистенційна визначеність буття у філософії Мартіна Гайдеггера // Scientific Journal Virtus, May 14, 2017. С. 21–24.
 22. Скрицька Н.В. Метафізичні основи гайдеггерівського буття // Scientific Journal Virtus, January 20, Part 1, 2018. С. 32–34.
 23. Хайдеггер М. Бытие и время. Москва : Ad Marginem, 1997. 451 с.
 24. Хайдеггер М. Исток художественного творения // Работы разных лет. Москва : Изд-во "Тнозис", 1993. С. 47–119.
 25. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени. Томск: "Водолей", 1998. 384 с.
 26. Хом'як О.А. Місце естетичних знань в системі філософсько-культурологічного пізнання мислителів Античності // Педагогіка і психологія. Зб. статей. Ялта : РВВ КГУ, 2014. Вип. 42. Ч. 3. С. 221–226.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Αριστοτέλης. (1995). *Περί Ποιητικής*. Αθήνα : Απρίλιος.

2. Σοφοκλῆς. (1997). *Αντιγόνη*. Αθήνα: Εκδόσεις Επικαιρότητα.
3. Σοφοκλῆς. (1993). *Οἰδίπους Τύραννος*. Αθήνα: Κάκτος.
4. Heidegger, M. (1979). *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann GmbH.
5. Heidegger, M. (1967). *Sein und Zeit*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag.
6. Kuhlken, J. Heidegger and Aristotle: Action, Production, and Ethos. *The Journal of Speculative Philosophy*, Vol. 28, № 3, 2014, 370–379.
7. Smith, D. N. (2013). *Sounding/ Silence. Martin Heidegger and the Limits of Poetics*. NYC : Fordham University Press.
8. Sophocles. (2007). *Oedipus the King*. (trans by I. Johnston). Arlington, Virginia: Richer Resources Publications.
9. Watts, M. *The Philosophy of Heidegger*. London : Routledge. 2014. E-resource. Access mode: <https://doi.org/10.4324/9781315730134> (Last accessed: 23.08.2019).
10. Aristotel'. (1998). *Etika. Politika. Poetika. Kategorii*. [Ethics. Politics. Rhetoric. Poetics. Categories]. Minsk: Literatura (in Russian).
11. Artemenko, A. & Artemenko, Ja. *Ontologia toposu* [Ontology of Topos]. *Naukovi zapysky Natsional'nogo universytetu "Ostroz'ka akademid"*. Ser. "Filosofia", Vyp. 15. 2014, 84–87 (in Ukrainian).
12. Balashova, L. V. Dinamicheskaya koncepcia metafory: ot Aristotelya do sovremennoj kognitivnoj lingvistiki [Dynamic Conception of Metaphor: from Aristotle to Modern Cognitive Linguistics]. *Vest. Omsk un-ta*, 2015, № 2, 169–177 (in Russian).
13. Baumeister, A. Proekt fundamental'noi ontologii: transformatsia chy podolannya fenomenologii? [Project of Fundamental Ontology: Transformation or Overcoming of Phenomenology?]. *Shid*. 2015, № 4, 7–12 (in Ukrainian).
14. Limonchenko, V. Istorism Haideggera kak osnovanie filosofskoj istorii filosofii [Heidegger's Historical Method as Founding of Philosophical History of Philosophy], *Problemy gumanitarnykh nauk: zbirnyk prats' Drogobys'tkogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka*. Ser. "Filosofia", Vyp. 41, 2019, 57–76. E-resource. Access mode: DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4727.41.165815> (Last accessed: 23.08.2019). (in Russian).
15. Lozinskaya, E. V. "Poetika" Aristotelya: novye interpretacii i otsenki (svodnyj referat) [Aristotle's "Poetics": New Interpretations and Estimations (Summary Report)]. *Social'nye i gumanitarnye nauki. Literaturovedenie: Referativnyj zhurnal*, 2010, Ser. 7, 89–99 (in Russian).
16. Meletinsky, E. M. (1995). *Poetika mifa* [Poetics of Myth]. Moskva: Izd-vo Vostochnaya literatura (in Russian).
17. Nogovitsyn, O. N. Dramaturgia Chehova i "Poetika" Aristotelya [Chekhov's Dramaturgy and Aristotle's "Poetics"]. *Vestnik RGGU. Ser. 'Psihologia. Pedagogika. Obrazovanie'*, 2017, 91–107 (in Russian).
18. Pozdnev, M. M. Kogda napisana "Poetika" Aristotelya? [When Aristotle's "Poetics" are written?]. *Philologia Classica*, 2014, 150–167 (in Russian).
19. Pozdnev, M. M. (2010). *Psihologia iskusstva. Uchenie Aristotelya* [Psychology of Art. Studies of Aristotle]. SPb (in Russian).
20. Sofokl. (1989). *Tragedii* [Tragedies]. Kyiv: "Dnipro" (in Ukrainian).
21. Skryts'ka, N. V. Existenciina vyznachenist' buttya u filosofii Martina Gaideggera [Existential Definiteness of being is in Martin Heidegger's Philosophy]. *Scientific Journal Virtus*, May № 14, 2017, 21–24 (in Ukrainian).
22. Skryts'ka, N. V. Metafizychni osnovy haideggerivs'kogo buttya. [Metaphysical Bases of Heidegger's Existence] *Scientific Journal Virtus*, January № 20, Part 1, 2018, 32–34 (in Ukrainian).
23. Haidegger, M. (1997). *Bytie i vremya* [Being and Time]. Moskva (in Russian).
24. Haidegger, M. (1993). *Istok hudozhestvennogo tvorenia* [The Origin of the Work of Art]. *Raboty raznykh let*. Moskva: Gnozis, 47–119 (in Russian).
25. Haidegger, M. (1998). *Prolegomeny k istorii ponyatia vremeni* [History of the Concept of Time: Prolegomena]. Tomsk : Izd-vo Vodolej. (in Russian).
26. Hom'yak, O. A. Misce estetychnykh znan' v systemi filosofsk'o-kul'turologichnogo piznannya myslyteliv Antychnosti [A Place of Aesthetic Knowledge is in the System of Philosophical-Culturological Cognition of Thinkers of Antiquity] *Pedagogika i psykholgia. Zb. statej. Jalta : RVV KGU*, 2014, Vyp. 42, Ch. 3, 221–226 (in Ukrainian).

Receive: September 13, 2019

Accepted: October 13, 2019